

Відгук
Володарського спеціалізованого
ДФ 26.133.098
26.133.098
Остащенко О.О.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.098
у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філософських наук,
професору кафедри філософії та
релігієзнавства
факультету суспільно-гуманітарних наук
Миколі СТАДНИКУ

Відгук

офіційного опонента **Вергелеса Костянтина Миколайовича**, доктора філософських наук, професора, проректора ЗВО з науково-педагогічної та виховної роботи Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова на дисертацію **Дейнеги Євгена Олександровича «Релігія як чинник формування етноментальності у вітчизняних освітніх практиках: історія та сучасність»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 031 Релігієзнавство.

1. Актуальність дисертаційної роботи. У сучасних умовах переосмислення національної ідентичності, духовних цінностей і стратегій гуманітарної безпеки України особливої значущості набуває вивчення ролі релігії як чинника формування етноментальності. Релігійна традиція впродовж століть була не лише джерелом моральних орієнтирів, а й інструментом культурної трансмісії, що формувала ментальні коди, поведінкові моделі та соціокультурні уявлення певного етносу. У цьому контексті освітні практики виступають ключовим механізмом передачі релігійно зумовлених цінностей і смислів новим поколінням.

На тлі сучасних викликів – таких як глобалізація, секуляризація, інформаційна війна та ерозія традиційних форм ідентичності – дослідження взаємодії релігії, етнічності та освіти набуває особливої актуальності. Вивчення

історичних моделей інтеграції релігійних чинників в освітній процес дозволяє осмислити їхній потенціал для сучасного суспільства, зокрема – для формування громадянської зрілості, толерантності та культурної самобутності.

Особливої ваги тема набуває в контексті війни, що триває, коли питання національної єдності, духовної стійкості та ідентичнісної самоусвідомленості виходять на передній план суспільного життя. У такій ситуації релігія постає не лише як форма вірування, а як носій глибинного символічного порядку, що визначає світоглядні межі української етноментальності.

Таким чином, дослідження релігії як чинника формування етноментальності у вітчизняних освітніх практиках є вкрай актуальним як з науково-теоретичного, так і з прикладного погляду. Воно сприяє глибшому розумінню культурно-духовних основ нації, виявленню механізмів їх збереження та відновлення в освітньому процесі в умовах сучасної кризи.

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та/або експериментальних). У поданій дисертації автор пропонує послідовну періодизацію історичних моделей релігійного впливу на освітні практики в Україні, що, на нашу думку, є важливим і обґрунтованим аналітичним кроком. Особливо варто відзначити чітке виділення та змістовну характеристику таких історичних моделей як синкретична модель дохристиянської доби, конфесійно-уніфікована модель доби Київської Русі, унійно-поліконфесійна модель XVI–XVIII століть, імперсько-асиміляційна модель періоду входження до складу Російської імперії, секулярно-репресивна модель радянської доби, а також плюралістично-відновлювальна модель, що розвивається в умовах незалежної України.

Кожна з цих моделей описана автором з урахуванням соціокультурного контексту та ролі релігійного чинника у формуванні освітнього середовища. Висвітлення динаміки трансформацій демонструє глибоке розуміння теми, а також аналітичну здатність автора виявляти внутрішні механізми зміни

освітньо-релігійної взаємодії. Окрему увагу заслуговує обґрунтування того, як різні конфесійні традиції – православна, католицька, протестантська, унійна – впливало на культурну ідентичність та ментальні орієнтири українського суспільства.

Коментуючи трансформації, що відбулися на українських землях після укладення унії з Римом, дисертант звертає увагу на поступове проникнення елементів латинської обрядовості в уніатську традицію. Зокрема, він зазначає: «з'являлися бічні вівтарі, амвони, сповідальниці та органи, які раніше були невідомі східній традиції. Іконостаси поступово зменшувалися або зовсім зникали, натомість їх могли замінити вівтарі з іконографією, що частково нагадувала іконостас» (с. 69). Подібні приклади трансформації українського релігійно-культурного середовища надають дослідженню змістовної глибини та концептуальної завершеності.

Дисертаційне дослідження не лише осмислює місцеве релігійно-культурне середовище в історичному контексті, а й простежує актуальні процеси у сфері суспільної свідомості. Зокрема, автор зазначає: «Культура козацтва, що домінувала в Україні в XVI–XVIII століттях, значно вплинула на формування української національної свідомості. Вона стала невід'ємною частиною національної культури і спадщини сучасного українського народу, значною мірою витіснивши давньоруський період української історії з активної частини суспільної свідомості» (с. 150–151).

Також необхідно відзначити авторські поняття, сформульовані дисертантом у процесі дослідження, як-от «серединний шлях» (с.65) та «освітня звичаєвість» (с. 113), за допомогою яких автор надає характеристику місцевій культурі та освітній традиції.

Таким чином, можна стверджувати, що автор прагне сформулювати власне бачення процесу становлення та еволюції місцевої релігійно-культурної традиції.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Запропонована автором типологізація моделей взаємодії релігії та освіти має не лише історико-описову, але й значну теоретичну цінність, оскільки дозволяє осмислити динаміку трансформації освітнього простору України під впливом релігійного чинника в межах різних соціокультурних контекстів. Це дослідження робить помітний внесок у розвиток міждисциплінарного підходу до вивчення релігії як складової формування етноментальності. Теоретична значущість полягає також у формулюванні концептуального апарату для аналізу взаємозв'язку релігії, освіти та ідентичності, що може бути використано в подальших філософських, релігієзнавчих та культурологічних студіях.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у сфері освітньої політики, розробці навчальних програм із духовно-морального спрямування, у процесах державно-конфесійної взаємодії, а також при формуванні гуманітарної складової національної безпеки. Запропонована автором періодизація та аналітична модель можуть слугувати основою для фахової оцінки сучасних тенденцій у релігійній освіті та вироблення відповідних стратегічних рішень у сфері гуманітарного розвитку. Також дослідження становить інтерес для викладачів, керівників духовних навчальних закладів, науковців і всіх, хто займається питаннями культурної ідентичності та суспільних трансформацій.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження забезпечується системним підходом до аналізу джерел, логічною структурованістю викладу матеріалу, аргументованим застосуванням міждисциплінарних методів (історичного, порівняльного, культурологічного, феноменологічного тощо), а також опорою на широкий спектр наукової літератури з релігієзнавства, філософії освіти, соціології та етнокulturології.

У дисертації послідовно розкрито історичну динаміку моделей взаємодії релігії та освіти в українському контексті, запропоновано авторську типологізацію цих моделей (синкретичну, конфесійно-уніфіковану, унійно-поліконфесійну, імперсько-асиміляційну, секулярно-репресивну, плюралістично-відновлювальну), що має як теоретичну, так і прикладну цінність, про що вже йшлося вище.

Наукові положення та висновки обґрунтовані шляхом аналізу історичних джерел, нормативних документів, освітніх програм, публікацій у галузі релігієзнавства, а також узагальнення практики функціонування духовної освіти в Україні в різні історичні періоди. Важливою особливістю дослідження є застосування низки бінарних опозицій, аналітичних тріад та концептуальних узагальнень («язичництво – християнство», «політеїзм-монотеїзм», «православ'я – католицизм», «грецька обрядовість – латинська обрядовість», «Константинополь – Рим», «правобережжя – лівобережжя», «Україна – Росія», «Схід – Захід», «етноментальний трикутник» тощо), що дозволяє здійснити цілісну систематизацію матеріалу в межах широких хронологічних рамок, охоплюючи ключові етапи трансформації релігійно-освітніх моделей — від дохристиянської доби до сьогодення.

Рекомендації, сформульовані в дисертації, ґрунтуються на результатах дослідження та мають прикладне значення для подальшого вдосконалення взаємодії між державою та релігійними інституціями в освітній сфері, а також для впровадження курсів духовно-морального спрямування у світських навчальних закладах.

Загалом, наукова цінність роботи полягає в поєднанні історико-аналітичного та сучасного підходів до розгляду релігії як чинника формування етноментальності в освітньому середовищі України, що підтверджує наукову новизну, обґрунтованість і практичну значущість здобутих результатів.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Здобувач у повній мірі виконав поставлене наукове завдання, що полягало у виявленні та аналізі релігії як чинника формування етноментальності в освітніх практиках України з урахуванням історичної динаміки та сучасних трансформацій. Робота характеризується чітко окресленою логікою дослідження, відповідністю між метою, завданнями, об'єктом і предметом, а також глибоким осмисленням проблемного поля.

Здобувач продемонстрував високий рівень володіння сучасною методологією релігієзнавчих досліджень, зокрема здатність поєднувати історико-культурний, феноменологічний, структурно-функціональний, порівняльний та міждисциплінарний підходи. У роботі успішно використано як кількісні, так і якісні методи аналізу джерел, обґрунтовано застосовано категоріальний апарат (етнос, ментальність, конфесійна освіта, модель взаємодії тощо), а також запропоновано власні узагальнення й типологізації.

Особливо слід відзначити вміння здобувача оперувати складними аналітичними конструкціями, включно з бінарними опозиціями, тріадами та тематично-концептуальними блоками, що сприяло систематизації великого обсягу матеріалу в межах широкої історичної перспективи. Такий рівень методологічної культури засвідчує належну підготовку здобувача до самостійної наукової діяльності.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу результатів дисертації у наукових публікаціях. Основні наукові положення, результати та висновки дисертаційного дослідження належним чином відображені у публікаціях здобувача. Тематика статей відповідає змісту дисертації та охоплює ключові її структурні компоненти – історичну типологізацію моделей релігійної освіти, роль релігії у формуванні етноментальності, взаємодію конфесійного та світського компонентів у вітчизняному освітньому просторі.

Здобувач опублікував результати дослідження у фахових виданнях, включених до переліку наукових видань України, а також у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, що засвідчує активну участь у науковому обговоренні проблеми. Частина публікацій має апробаційний характер і дозволяє простежити послідовність наукового пошуку та еволюцію аналітичних підходів автора.

Загальна кількість публікацій відповідає встановленим вимогам, а їх зміст відображає глибину опрацювання теми, новизну підходів і самостійність наукових суджень здобувача.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення і обсягу. Структура дисертації є логічною, послідовною та відповідає науковій меті дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Зміст дисертації повністю охоплює поставлені завдання, забезпечує всебічне розкриття теми та дає змогу простежити хронологію розвитку релігійної освіти в Україні в контексті формування етноментальності.

Дисертація демонструє високий рівень самостійності здобувача — авторське бачення проблеми, самостійно сформульовані узагальнення, типології, класифікації та обґрунтовані висновки. В роботі чітко простежується авторська позиція, присутні елементи наукової новизни, що свідчать про зрілість дослідницького підходу.

Обсяг роботи відповідає вимогам, встановленим до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, оформлення виконано відповідно до чинних академічних стандартів.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикацій, фальсифікацій. Дисертація та наукові публікації здобувача відповідають принципам академічної доброчесності. У роботі не виявлено фактів

академічного плагіату, фабрикацій чи фальсифікацій даних. Автор послідовно дотримується вимог до належного цитування джерел, належним чином вказує наукові позиції інших дослідників, коректно оперує авторськими поняттями та теоретичними підходами.

Факт відсутності академічного плагіату підтверджено відповідними офіційними довідками про проходження перевірки на академічну доброчесність, виданими закладом вищої освіти, де виконувалася дисертація. Отже, дисертаційне дослідження здійснене в межах чинних етичних стандартів наукової діяльності.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Попри значні позитивні сторони дисертаційного дослідження, варто зазначити й окремі недоліки, врахування яких може стати корисним для подальшої наукової роботи здобувача.

1. Враховуючи приклади трансформацій матеріальної культури, подані автором у зв'язку з релігійними впливами, доцільно було б супроводити дослідження візуальними матеріалами – такими як ілюстрації та порівняльні таблиці, графіки тощо.
2. Бажаним виглядає також надання авторських визначень таких ключових понять, як «освітні практики» та «релігійна освіта». Вважаємо, що доцільною є й диференціація термінів «ментальність» і «ідентичність». У дослідженні ці поняття певною мірою розкриваються імпліцитно, однак пряма дефініція з боку автора була б методологічно виправданою і корисною.
3. Серед інших зауважень – неуніфіковане вживання лапок («»), а також варіативне написання слова «священник» (інколи з однією літерою «н»). У тексті зустрічаються стилістичні та граматичні неточності (зокрема на сторінках 62, 72, 89, 94, 95, 169).

4. Перелік ключових слів є занадто чисельним, що, на нашу думку, не є доцільним.
5. У підрозділі 1.3 - «Етноментальний характер християнства в Україні між Сходом і Заходом» дисертант всебічно досліджує ментальні особливості християнства в Україні, але при цьому не цілком зрозумілим, залишається авторське тлумачення концепту «Етноментальний характер християнства».

10. Загальні висновки про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Здобувач продемонстрував належний рівень оволодіння теоретичними знаннями, дослідницькими вміннями та методологічними підходами, що відповідають сучасним вимогам до підготовки доктора філософії. У процесі виконання дисертаційного дослідження автор виявив здатність до самостійного аналізу складних релігієзнавчих проблем, формулювання наукових гіпотез, їхньої аргументації та узагальнення результатів. Практичні навички здобувача виявляються у здатності застосовувати міждисциплінарні підходи, працювати з джерельною базою, здійснювати типологізацію освітніх моделей та робити концептуальні узагальнення. Отримані здобувачем компетентності дозволяють говорити про його готовність до подальшої науково-дослідної, аналітичної та викладацької діяльності у сфері гуманітарних наук.

11. Загальна оцінка дисертації та наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та відповідності вимогам. Дисертація Євгена Олександровича Дейнеги, представлена на здобуття ступеня доктора філософії, є актуальним, самостійним і завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому теоретичному рівні з дотриманням принципів академічної доброчесності. Аспірант засвідчив належне оволодіння методологією наукової діяльності. Тематика дослідження є особливо актуальною в умовах сучасних суспільних викликів, а його результати

мають як теоретичну, так і практичну цінність. Робота вирізняється науковою новизною, належною аргументацією, відповідністю заявленій темі дисертації та знаходить відображення у фахових публікаціях здобувача. Поставлена мета дисертації досягнута, а наукове завдання виконане на належному для подібних досліджень рівні.

Таким чином, дисертаційна робота Євгена Олександровича Дейнеги «Релігія як чинник формування етноментальності у вітчизняних освітніх практиках: історія та сучасність» повністю відповідає всім вимогам чинного законодавства України, «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р., №44 (зі змінами) та вимогам до оформлення дисертації, що були затверджені Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами).

Автор дисертації Дейнега Євген Олександрович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 031 «Релігієзнавство».

Офіційний опонент – доктор філософських наук, професор, проректор ЗВО з науково-педагогічної та виховної роботи
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

Костянтин ВЕРЕГЕЛЕС